

O'ZBEKISTONDA NIZOLARNI MUQOBIL (SUDDAN TASHQARI) VA SUDGACHA HAL QILISHNING SAMARALI MEXANIZMLARINI JORIY ETILISHI

Oybekova Shohida Shomurod qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti assistant-o'qituvchisi shohidaoybekova78gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis O'zbekistonda nizolarni muqobil (suddan tashqari) va sudgacha hal etishning samarali mexanizmlarini joriy etish masalasiga bag'ishlangan. Unda muqobil nizolarni hal qilish institutlarining — hakamlik sudlari, mediasiya va yarashuv mexanizmlarining huquqiy asoslari, ularning afzalliklari hamda amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Tezisda bu tizimlarning joriy etilishi sudlarning yuklamasini kamaytirish, taraflar o'rtasidagi kelishuv va hamkorlikni saqlab qolish, shuningdek, adolatli va tezkor yechimlarga erishish imkonini berishi yoritilgan. Shuningdek, muallif O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlari, investitsiyaviy muhitni yaxshilash va huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish jarayonida muqobil nizolarni hal etish mexanizmlarining o'rni va istiqbollari ham tahlil etadi. Mazkur tezisda nizolarni hal etishning zamonaviy, samarali va insonparvar yondashuvlarini targ'ib etishga qaratilgan bo'lib, huquqshunoslar, tadqiqotchilar hamda amaliyotchilar uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Muqobil nizolarni hal etish, hakamlik sudi, mediasiya, yarashuv instituti, sudgacha hal etish, huquqiy mexanizmlar, sud-huquq islohotlari, investitsiyaviy muhit, adolatli yechim, tezkor hal etish, huquqni qo'llash amaliyoti, hamkorlik, kelishuv.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida qonun ustuvorligini ta'minlash, investitsiya muhitini yaxshilash, tashqi savdo faoliyatini samarali tartibga solish hamda iqtisodiy va fuqarolik nizolarni hal etishning muqobil mexanizmlarini rivojlantirish yo'nalishida tizimli ishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, subyektlarning huquq va manfaatlarini kafolatlash borasida ham izchil choralar ko'rilmoqda.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan yangi Taraqqiyot strategiyasining 15-maqсадidan kelib chiqib, nizolarni hal etishning muqobil usullaridan keng foydalanish uchun zarur tashkiliy va huquqiy asoslarni yaratish, yarashuv institutini kengroq qo'llash, hakamlik sudlarini fuqarolar va tadbirkorlarning ishonchini qozongan samarali muqobil institutga aylantirish hamda bu borada huquqni qo'llash amaliyotini yanada takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Asosiy qism. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan huquqiy islohotlar, ayniqsa, sud-huquq tizimining modernizatsiyasi va takomillashtirilishi, jamiyatda adolat va huquq ustuvorligini ta'minlashga qaratilgan. Shu bilan birga, jahon amaliyotida, shuningdek, O'zbekistonda ham, nizolarni hal qilishning muqobil (suddan tashqari) va sudgacha mexanizmlarini rivojlantirish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda. Ushbu maqolada muqobil nizolarni hal qilish mexanizmlarining huquqiy asoslari, amaliyotdagi afzalliklari, O'zbekistonda joriy etilgan yangi yondashuvlar va bu tizimlarning sud tizimini engillashtirishdagi roli tahlil etiladi.

Muqobil nizolarni hal qilish (Alternative Dispute Resolution, ADR) — taraflar o'rtasidagi nizolarni hal etishning suddan tashqari usulidir. Bu usul, odatda, nizolarni tez va samarali tarzda hal qilishni maqsad qilgan bo'lib, sud jarayonining kechikishi va xarajatlarini kamaytirish, taraflar o'rtasidagi munosabatlarni saqlab qolish, shuningdek, adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Muqobil nizolarni hal qilishning eng mashhur shakllari:

Hakamlilik sudlari (Arbitraj)

Mediasiya

Yarashuv (Conciliation)

Har bir mexanizmning o'ziga xos afzalliklari va qo'llanilish sohalari mavjud. Masalan, hakamlilik sudlari asosan tijorat va iqtisodiy nizolarni hal qilishda qo'llaniladi, mediasiya esa fuqarolik nizolarini do'stona hal qilishda samarali vosita sifatida ishlatiladi.

O'zbekiston Respublikasida muqobil nizolarni hal qilish mexanizmlarini joriy etish 2005-yildan boshlab boshlangan huquqiy islohotlar davomida yuksak ahamiyat kasb etmoqda. 2006-yilda "Hakamlilik sudlari to'g'risida"gi qonun qabul qilinishi, hakamlilik sudlarining samarali ishlashini ta'minlashda muhim bosqich bo'ldi. Ushbu qonun, o'z navbatida, tijorat va fuqarolik nizolarini tezkor hal qilish uchun zarur huquqiy asoslarni yaratdi.

O'zbekiston Respublikasida, iqtisodiy va fuqarolik nizolarini muqobil (suddan tashqari) tarzda hal qilishni rivojlantirish, investitsion muhitni yaxshilash va tashqi savdo faoliyatini samarali tartibga solish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bunga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 1-martdagi "Respublika iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalarni jalb qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, 2020-yil 5-yanvardagi "Nizolarni muqobil hal etishning mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori va 2022-yil 8-fevraldagi "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" kabi hujjatlar bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

O'zbekistonda nizolarni muqobil tarzda hal qilishning quyidagi mexanizmlari faoliyat yuritmoqda:

Hakamlilik sudlari,

Xalqaro tijorat arbitraj sudlari,

Mediasiya,

Muzokaralar,

Kelishuv bitimlari.

Bu tizimlar, fuqarolik va iqtisodiy nizolarni hal qilishda, xususan, bozor munosabatlarini chuqurlashtirishda, tadbirkorlikni rivojlantirishda va fuqarolarning huquqlarini himoya qilishda katta ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktabrdagi farmoni va 2006-yilda qabul qilingan "Hakamlilik sudlari to'g'risida"gi qonun ham bu jarayonlarning rivojlanishida muhim qadamlar bo'ldi.

Shu bilan birga, O'zbekistonda 2007-yildan kuchga kirgan "Hakamlilik sudlari to'g'risida"gi qonun doirasida, xorijiy davlatlar bilan hamkorlikda nizolarni hal etish mexanizmlari ham joriy etilgan. 1958-yilgi NyuYork konvensiyasiga imzo chekish orqali O'zbekiston ham xorijiy arbitraj sudlari qarorlarini tan olishga kirishdi.

O'zbekistonda hozirda 255 dan ortiq faoliyat ko'rsatuvchi hakamlik sudlari mavjud bo'lib, ularning 160 dan ortig'i O'zbekiston Hakamlik sudlari assotsiatsiyasi huzurida ro'yxatga olingan. Bunda savdo-sanoat palatasi va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda 1200 dan ortiq hakamlik sudyasi ro'yxatga olingan. Biroq, hakamlik sudlari faoliyatining ayrim salbiy tomonlari, jumladan, "cho'ntak" sudlar va sifatli qarorlar chiqarilmasligi masalalari mavjud.

Hakamlik sudlarining hal qiluv qarorlarini ijro etishdagi muammolarni hal qilish maqsadida, O'zbekiston Oliy sudining statistikasiga ko'ra, hakamlik qarorlarini bekor qilish holatlari o'sib bormoqda. Shu munosabat bilan, "Hakamlik sudlari to'g'risida"gi qonunga taklif qilinayotgan o'zgartirishlar, qarorlarni ijro etish jarayonini aniq tartibga solishni maqsad qilmoqda.

Bundan tashqari, onlayn hakamlik sudlari va elektron hujjat aylanishi zamonaviy texnologiyalar yordamida tizimni takomillashtirish uchun imkoniyatlar yaratmoqda. Onlayn hakamlik sudlari jarayonlarida, taraflar jismoniy uchrashuvsiz, virtual tarzda ishtirok etib, ishlarni hal qilishi mumkin. Bu o'z navbatida, sud jarayonlarining samaradorligini oshiradi, shuningdek, xorijiy tajriba asosida O'zbekistonda ham onlayn sudlarni joriy qilishga qaratilgan tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, 2023-yilda O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish agentligi tomonidan "Smart Hakam" platformasi va mobil ilovasi ishlab chiqilishi jarayonida, onlayn hakamlik muhokamasi uchun yangi texnologik yondashuvlar ko'rib chiqilmoqda. Bu yangi platformalar, sud jarayonlarini yanada soddalashtirish, shaffofligini ta'minlash va barcha jarayonlarni elektron shaklda amalga oshirish imkonini beradi.

Xulosa. Umuman olganda, O'zbekistonda nizolarni muqobil hal etish tizimining rivojlanishi, huquqiy islohotlarning yangi bosqichini boshlab, biznes va fuqarolik munosabatlarini yanada rivojlantirishga, shuningdek, xalqaro hamkorlikni kengaytirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda nizolarni muqobil hal etish tizimining joriy etilishi, mamlakatning huquqiy islohotlar va iqtisodiy taraqqiyot yo'lida amalga oshirayotgan muhim qadamlaridan biridir. Hakamlik sudlari, mediasiya, va yarashuv mexanizmlarini rivojlantirish, nafaqat sud tizimidagi ortiqcha yukni kamaytirishga, balki jamiyatda adolatni tezroq va samaraliroq ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Ushbu tizimlar, o'zining afzalliklari orqali, fuqarolik va tijorat nizolarini tez va samarali tarzda hal etish imkoniyatini yaratadi, taraflar o'rtasidagi munosabatlarni saqlab qolish, hamda iqtisodiy va huquqiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

REFERENCE:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktabrdagi "Nizolarni muqobil hal etish mexanizmlarini rivojlantirish" to'g'risidagi farmoni.
2. 2019-yil 1-martdagi "Respublika iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalarni jalb qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmon.

3. 2020-yil 5-yanvardagi “Nizolarni muqobil hal etishning mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror.
4. 2022-yil 8-fevraldagi “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”.
5. O‘zbekiston Respublikasining "Hakamlik sudlari to‘g‘risida"gi qonun (2006-yil).
6. 1958-yildagi Nyu-York konvensiyasi — Xalqaro arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish bo‘yicha xalqaro yuridik kelishuv.
7. Oliy sud statistikasi, hakamlik sudlari qarorlarining ijro etilishi va bekor qilinishi haqida ma'lumotlar.